

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

יונג - תורה ותיראפיה

מיכה אנקורי

... "רוח מרוח" - היא החכמה. "חקק
וחצב בה" - כלומר רוח השני היוצא מן
הרוח הוא חקיקת האותיות, וחצב עוד
בהם האותיות ממש בהמשך הדברים עד
למטה.

(פירוש הרמב"ן לספר יצירה פרק
א)

לפני מאה שנה הניחו פרויד ויונג את היסודות לפסיכולוגיה המודרנית. עם כל המחלוקות
איתם וביניהם, עדיין תגליותיהם בנפש האדם מהוות בסיס ונקודת מוצא לפסיכולוגיה על
ענפיה השונים ועל מגמותיה הרבות.

חלום שחלם קרל גוסטב יונג ב-1909 גרם לו להטיל ספק בדרך פירוש החלומות של פרויד,
ופרשנותו שלו לחלום היתה תחילתה של דרך ארוכה.

בחלומי מוצא יונג את עצמו בבית בן שתי קומות:

"היה זה 'הבית שלי'. מצאתי את עצמי בקומה העליונה, במקום שבו היה מן סלון מרוהט ריהוט
עתיק ועדין בסגנון רוקוקו. בתוך כך חדרה למוחי ההכרה שאינני מכיר את מראה הקומה
התחתונה. ירדתי במדרגות לקומת הקרקע. כאן הכל היה עתיק יותר והבחנתי שחלק זה של
הבית הוא מן המאה החמש-עשרה. הריהוט היה מימי הביניים. הרצפה היתה מרוצפת אריחים
אדומים. הלכתי מחדר אל חדר כשאני מהרהר: "עתה אני חייב לחקור את הבית כולו". הגעתי
לדלת כבדה ופתחתי אותה. מאחוריה גיליתי גרם מדרגות עשוי אבן שהוליך למרתף. הוספתי
לרדת ומצאתי את עצמי בחדר יפה, מקומר, שנראה עתיק מקודמו. כשבחנתי את הקירות ואת
הטיח נוכחתי שהחדר נבנה בתקופה הרומאית. התעניינותי גברה. הפניתי את מבטי אל הרצפה.
היא היתה מרוצפת משטחי אבן אשר באחד מהם היתה קבועה טבעת ברזל. כשמשכתי בטבעת,
התרוממה האבן ושוב ראיתי גרם מדרגות, שהוביל למטה למעמקים. הוספתי לרדת ונכנסתי
למערה נמוכה חצובה בסלע. הרצפה היתה מכוסה אבק ובאבק היו מפוזרים שברי כלים
ועצמות. היתה זו ככל הנראה מערה פרה-היסטורית. גיליתי שם שני שלדי אדם במצב
התפוררות. התעוררתי."

יונג ראה בבית שבחלום דימוי של נפש האדם. היתה בכך תשובה לשאלות שהוא התלבט בהן
באותה תקופה. במפלסים התחתונים של הבית הוא ראה ביטוי סמלי לרבדים שונים של הלא-
מודע. הקומה התחתונה היתה בעיניו הלא-מודע האישי, אותו רובד באישיות שנתגלה על ידי
פרויד, ובמערה העתיקה ראה יונג את הרובד הקדם-אישי של הלא-מודע, המסומל בחלום
בפרה-היסטוריה האנושית. הוא מספר בזכרונותיו שכאשר התעורר, הדבר הראשון אשר חשב

עליו הוא שאל לו לספר את החלום לפרויד, כדי שלא לאלץ את החלום לתוך התיאוריה המוכנה מראש. בשני השלדים סרב יונג לראות את הוריו ואת רצח הוריו, הוא ראה בהם את "האבות הקדומים".

מכאן פיתח את מושג "הלא-מודע הקולקטיבי" – הרובד המצוי בכל אדם ובו אצורות החוויות הכלל אנושיות. תפיסה זו הביאה אותו לפתח את תורת הארכיטיפים שהפכה ברבות הימים לאחד מנכסי תרבותנו.

גילוי הרובד הפרה-היסטורי פתח פתח להבנת הנפש באמצעות דיאלוג עם התרבות – השבטית והכלל אנושית. יונג הבין שנפש האדם היתה מושא למחקר במשך אלפי שנים, ושעלינו להקשיב לקולותיהן של תרבויות הקדם כדי להבין את עצמנו. גישה זו נגדה את רוח המדע שהיתה אז בשיא יוקרתה. בעוד שפרויד ביקש להעמיד את הבנת הנפש על יסודות התפיסה הביולוגית ולפיכך שאל על מבנה הנפש וחלקיה, ביקש יונג להאזין לקולות העולים מתוך נפשו, והמהודדים את צלילי העבר, את מסורות הריפוי הקדומות ואת התובנות האינטואיטיביות הכלולות בטקסטים מיסטיים ובאמנות לדורותיה.

תורתו של יונג עוררה התנגדות בחוגי האקדמיה ועד עתה מעטות האוניברסיטאות שבהן נלמדת תורתו של יונג בצורה מעמיקה, אולם רבה מאד השפעת תגליותיו על תחומים רבים

במדעי הרוח והחברה, בפסיכותרפיה, בחקר דתות עתיקות ובהבנת תהליכים היסטוריים.

נטייתו האישית להתעניינות רוחנית גרמה ליונג להתקומם נגד הנסיון לראות את חיי הנפש כעומדים על אינסטינקטים ביולוגיים בלבד. מראשית דרכו הוא מצא בטקסטים המיסטיים תימוכין לתחושתו שהרוח פועלת באדם כישות אוטונומית. בדומה לאלכימאים שאת תורתם גילה גילוי מחודש, הוא ראה בדיאלוג המתמיד בין הרוח לגוף את מקור החיות והצמיחה. ציור אלכימי מימי הביניים מדגים היטב תפיסה דואליסטית זו, המשותפת לתורות מיסטיות בתרבויות רבות.

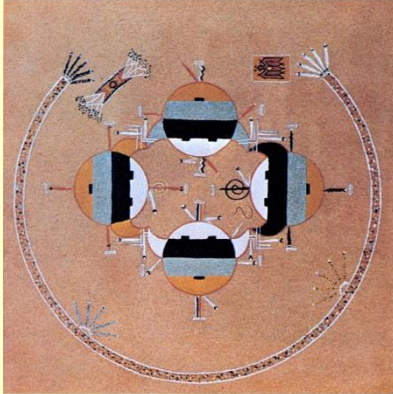
התמונה מתארת מרחב חצוי, מעין קופסא שנפתחה, ובתוכה אנו רואים במרכז את התהליך האלכימי, אשר יונג זיהה אותו כדימוי לתהליך הנפשי. משמאל רואים את חבורת המלומדים ומאחוריהם סיפריה. אלה מייצגים את הרוחני. מימין העובד המפטם את האש שבתנור. הוא מייצג את הפיזי, החומרי. אין כל קדמיות לאחד מן הצדדים, מה שמעיד על מעמדם השווה של הרוחני ושל הגשמי בנפש האדם. מבנה הנפש איננו הירארכי, לפי תפיסה זו, אשר יונג אימץ אותה אל ליבו בכל לבו; הנפש מכילה נטיות ומגמות שונות אשר הניגודים שביניהם מחוללים את המתח האנרגטי שהוא מקור תהליכי הנפש, מקור היצירה ומקור הסבל.

"התהליך" מתרחש במרכז, בקנקן שמעל האש. הנחשים מסמלים את הניגודיות המשלימה, את כוח ההתחדשות הקשור בכך שהנחש משיל את עורו מידי שנה, ואת כוחות הלא מודע. הנחש העולה מתוך חורו באדמה מסמל את ידיעת חוכמת האדמה.

מורכבותו של הסמל, כמו הנחש במקרה הנדון, מעניקה לסמל מעמד מרכזי כשפת הנפש. אין זו דרך הסתרה, כפי שחשב פרויד, אלא אדרבא: בסמליה מתגלה הנפש, הסמלים הם שפתה הטבעית. שכיחותו של הנחש בחלומות לא בהכרח קשורה בעניינים מיניים ואף המין עצמו עשוי להיות סמל: סמל לאחדות הניגודים, סמל לפריון, סמל ליצירה, סמל לדבקות מיסטית, סמלה הגדול של האהבה. היות שלנושאים אלה יש מעמד מרכזי בתורות המיסטיות, לא נתפלא על שכיחות סימלי הזיווג והאהבה בטקסטים ובאמנות המיסטית.

מתוך חוויותו שלו ומתוך הסימבוליקה המיסטית הגיע יונג למסקנה שרגש דתי טבוע באדם מטבע ברייתו ואין הוא רק תוצאה של חינוך וערכי תרבות. אובדן האמונה הדתית יכול לחולל

נורוזה (הפרעה נפשית) ממש כמו הדחקת ייצרים. גילוי זה של יונג השפיע רבות על הפילוסופיה של הדת ופתח פתח לבניית גשרים בין תרבות המערב לתרבויות הקדם. יונג התרשם עמוקות מתרגום הספר "סוד פרח הזהב" מסינית בידי ידידו ריכרד וילהלם וכתב הקדמה להוצאה הראשונה של הספר בגרמנית. היתה זו עבודה חלוצית שחוללה תפנית ביחס אל תרבויות פרימיטיביות, ואת פירותיה של תפנית זו אנו רואים היום בנסיונות הרבים לשלב בודהיזם ופסיכולוגיה וללמוד מן השמאנים את חכמת הריפוי שנצברה בידם מתוך נסיון דורות רבים.

בשנות השלושים יצא יונג למסעות ארוכים למרכז אמריקה ולאפריקה כדי ללמוד ולהכיר את תרבויות הקדם. מפגשיו עם מרפאים רוחניים היו לו מקור לתובנות פסיכולוגיות רבות. הוא התיידד עם מנהיג רוחני של שבט הנאוהו במרכז אמריקה, מנהיג נאור בשם "אגם הרים" והקשר ביניהם נמשך שנים רבות. יונג למד ממנו על הקשר האינטימי שבין האדם לרוח האדמה ועל תהליכי ריפוי המשלבים סמלים קולקטיביים עם ידע ספציפי אודות החולה ותולדות מחלתו. יונג הגיע למסקנה שתרבות המערב לוקה באובדן המיתוס, דבר שמחולל חלק גדול מן ההפרעות הנפשיות הנפוצות בתרבותנו. הוא ראה

שליחות לעצמו ולחבריו בהחזרת המיתוס, וגם בכך פילס דרך לתנועות הרבות של ריפוי אלטרנטיבי הרווחות עתה. מה שקרוי בימינו תפיסות הוליסטיות מקורו שם, במפגשים הללו של יונג עם תרבויות הקדם, דבר שזכור היטב במיוחד לאויביהם המשותפים של יונג ושל תנועות העידן-החדש. כאן יש להזכיר שכבר במאה התשע-עשרה נבנו גשרים בין תפיסות המזרח למערב אולם אלה לא הביאו לייסודן של שיטות טיפול במובן המערבי. יונג למד את תורותיהם של ראמה-שרי ושל ראמה-קרישנה (האחרון פעל במערב) והפיק מהן תובנות ביחס למשמעות הפסיכולוגית של "ביטול האני" לצורך גילוי של הנשגב. במקביל ליונג פעל גורדייף. הוא הושפע מתרבויות מרכז אסיה ועשה עבודה מקורית בבניית גשרים לתרבויות הקדם על יסוד תפיסה תיראפויטית. עבודתו של גורדייף לא זכתה לתהודה כמו זו של יונג, אולי מכיוון שהיסודות המערביים של הגשר אשר בנה לא היו מוצקים כל כך – גורדייף אינו נחשב לפסיכולוג והוא לא יצר שיטה טיפולית מנוסחת וממוסדת כמו אלו של פרויד ויונג.

אחד ממוקדי הבקורת נגד יונג הוא זה שתורתו נראית בלתי מובנת ובלתי מובנית. בעצם קשה להגדיר את תורתו במונחים של תיאוריה. אפשר לקרוא את כל כתבי יונג ואחר כך לשאול: ובכן, היכן כאן הפסיכולוגיה?

בימינו יש סובלנות הרבה יותר גדולה לתורות מסוג זה, לא מעט עקב השפעתן של תנועות שליונג היה חלק ישיר או עקיף בהקמתן. אין ספק שהעמימות המלווה את הניסוחים היונגיאניים והעדר מבנים מוגדרים לתורת הנפש שלו ולתהליך הטיפול, עלולים להביא לפריצת גבולות ולפרשנויות מוטעות של הופעת סמלים ושל יעדי הטיפול. דוגמא חשובה בעניין זה היא ההתרגשות שמעורר עצם המגע עם סמלים, במיוחד כאשר מופיעים בחלומות של מטופלים סמלים שזכו למעמד נעלה כמו סמלי אחדות ואינטגרציה (סמל המאנדלה הידוע) וסימלי טרנספורמציה (מוות ולידה). דוגמא מובהקת למלכודת המזומנת למי שקשור קשר רגשי לשפת הסמלים הוא יונג עצמו. בשנות השלושים, בתקופה שיונג התפעם מכוחו של המיתוס, חבורה באירופה בקשה להחזיר לתרבות את המיתוסים הגרמניים הקדומים (של האל ווטאן), ויונג הביע התמיכה נלהבת בקבוצה זו. היו אלה היטלר וחבר מרעיו. עברו כמה שנים עד שיונג התפכח מחלום עיוועים זה, והמחלוקות בעניין משמעות כשלונו של יונג ביחסו לנאציזם בראשיתו מעסיקות את החברות היונגיאניות עד היום (באתר האינטרנט של החברה היונגיאנית הישראלית החדשה מתקיימת במת דיון בנושא זה).

התיאוריה היונגיאנית העניקה לתחום הפסיכותרפיה שורה של מושגים שקיבלו מעמד מוכר בתחום הטיפול הנפשי. מושגים כמו: העצמי הטרנסצנדנטי, אינדיבידואציה, מימוש עצמי, אנימה ואנימוס, המחצית השנייה של החיים, לא-מודע-קולקטיבי, ארכיטיפים ועוד, הפכו לחלק מתרבותנו.

למושג העצמי (self) יש משמעות מיוחדת וחריגה בתיאוריה של יונג. שלא כמו אצל פוסט-

פרוידיאניים (קוהוט, וויניקוט), אשר ראו ב"עצמי" פן מוכלל של האני, הקשור לתפיסה עצמית, ראה יונג בעצמי נקודה מרכזית הכוללת ומקיפה את האישיות כולה. במונחים קבליים אפשר לומר שהעצמי הוא "המקיף והמוקף". תחושתו של יונג היתה שנפש האדם אינה מובנת מתוך עצמה; מגמות ההתפתחות והאינטגרציה הפועלות באדם אינן יכולות להיות מובנות על יסוד תפיסה מכניסטית סיבתית. סמלים של אחדות ואינטגרציה שמתגלים בחלומות ובאמנות קרובים מאד לסמלי האל ולפיכך הם מבטאים מהות טרנסצנדנטית שמצויה באדם אף כי איננה יכולה להחשב כחלק מחלקי הנפש. אלו הם מאפייני ה"עצמי" על פי יונג.

ב"עצמי" קשורה תכונה נוספת של הנפש: היותה מונעת לא רק על ידי מניעים סיבתיים אלא גם מכוונת לתכלית.

בפיתוח מוטיב זה הושפע יונג מאפלטון, אשר ראה את המציאות כמונעת על ידי תבניות שמקורן "מלמעלה", מעולם האידיאות, ושאיפת האדם להגשימן היא כוח מניע בהתנהגותו.

ההנחה שבנפש ישנה התכוונות לעתיד, ושלהתכוונות זו יש חלק נכבד בתהליכים הנפשיים ובהתנהגות, עוררה התנגדות רבה מצד חסידי התפיסה המדעית-סיבתית. פרויד אמר על יונג: "הוא היה רציני עד שהחל לעסוק בנבואה". אולם במשך הזמן זרמים שונים בפסיכולוגיה אימצו גישה זו מתוך הכרה שלא ניתן להבין את הנפש רק על יסוד דחפים יצריים ומאורעות העבר. כאשר אנו שואלים "מה אומר החלום?" אנו בעצם מייחסים לו התכוונות ואף ידע וחוכמה אודותינו ואודות מעשינו, ושאלות כאלה ביחס לחלום מקובלות כיום ברוב שיטות הטיפול שנעזרות בחלומות.

סמלי העצמי הם המעגל המורכב (מאנדלה), הזקן החכם, הילד, היהלום ועוד.

ניסוח ארכיטיפ ה-self מתקשר לתפיסתו הדתית של יונג: העצמי הוא מוקד הקשר אל מה שמעבר, הוא הניצוץ האלוהי שבנפש האדם, הוא "הנקודה הפנימית", אשר המקובלים והחסידיים הרבו לדבר עליה. לכך קשורה גם תפיסת מעמקי הלא-מודע כרובד המאחד את החוויה האנושית כולה. "במעמקי הלא-מודע", אמר יונג, "מתאחדת הביוגרפיה של היחיד עם הביוגרפיה של השבט, של האנושות ושל היקום כולו". תפיסה זו, אין צריך לומר, זכתה להכרה נרחבת בזרמים רוחניים בימינו.

יונג פיתח שיטה טיפולית על יסוד תורתו. נקודת המוצא של השיטה היא הפסיכואנליזה של פרויד, ואמנם בשלבים הראשונים של טיפול כמעט לא נמצא הבדל בין אנליזה פרוידיאנית ליונגיאנית. הרובד הראשון שזוכה כרגיל להכרה הוא הלא-מודע-האישי, מה שיונג קרא "הצל". עם התגלות תכנים עמוקים יותר, במיוחד באמצעות החלומות, תבוא לביטוי התפיסה היונגיאנית של הסמל. המטפל ישאל לאסוציאציות של המטופל אולם יביא גם קישורים משלו לאגדות עם, למיתוסים ולידע שבטי. כאשר קישורים אלה נעשים בזהירות הראויה ותוך קשר רגיש עם מצוקתו של המטופל, מתעוררת במטופל תחושת אחווה עם מצוקתם של הרבים ועם כוחות חיותם של מקורות עמוקים הנעוצים במורשת התרבות. חווית אחדות זו, הקרויה בבודהיזם "חמלה", תורמת להבנת מצוקתו של היחיד ויש בה כוח תומך ומפיח תקווה.

העברת המוקד הטיפולי לתהליכים שקשורים ב"עצמי" הביאה את יונג להכרת תהליכי נפש המיוחדים למחצית השנייה של החיים. בעוד שפרויד, לשיטתו, שם את הדגש על שנותיו הראשונות של הילד, יונג מצא שתהליכי ההתפתחות המאוחרים אינם פחות מעניינים מן המוקדמים. במחצית השנייה של החיים משלימה הנפש את אשר החסירה: עמדה מחוצנת (אקסטרורטית) מפנה את מקומה לעמדה מופנמת (אינטרוברטית), האדם משלים את עצמו, משלים עם עצמו ומשלים עם העולם. היסוד הרוחני שבתפיסה היונגיאנית מוליך להכרה בערכם של תהליכי ההתפתחות שאינם מכירים בגבולות החיים ובמגבלות הגיל – גילו של הגוף. גם בנושא זה הושפע יונג ממסורות הקדם, ונזכיר כאן את דבריו של יהודה הלוי ב"הכוזרי",

דברים שתואמים להפליא את אמונותיו של יונג:

עוד ראייה על היות הנפש נבדלת מן הגוף ובלתי תלויה בו היא מהיות הכחות הגשמיים נחלשים על ידי פעולות תפיסתם כשהן חזקות מדי וכליהם מתרופפים. כך העין מהבטה יתרה בשמש והאזן משמיעת קול חזק ואלו הנפש המדברת ככל אשר תכיר הכרה חזקה יותר תתחזק יותר, ועוד ראייה אחת: הזקנה פוגעת בגוף ואינה פוגעת בנפש כי הנפש מתחזקת אחרי שנת החמשים והגוף לעמת זה מתחיל יורד במורד, ושוב מספר פעולות הגוף מצמצם הוא ואלו מספר פעולות הנפש אין לו סוף (ספר הכוזרי מאמר חמישי אות א – כח)

על יעילותו של הטיפול הנפשי בשיטה היונגיאנית חלוקות הדעות. כמו בכל תחומי הפסיכותרפיה, גם כאן קשה מאד לקבוע קריטריונים להצלחה טיפולית, במיוחד כאשר המטרות מוגדרות הגדרה עמומה כמו: מימוש עצמי, אינדיבידואציה, ביסוס ציר אני-self. בנוסף לכך היונגיאנים אינם פתוחים לשיתוף פעולה עם המחקר האקדמי, מה שמקשה עוד יותר להעריך את תוצאות הטיפול ויעילותו.

הצלחה שאי אפשר להטיל בה ספק היא ההשפעה שיש לתורה היונגיאנית על פרשנות התרבות ועל הבנת תורות מיסטיות. כמעט כל התורות המיסטיות זכו לפרשנות יונגיאנית, והמאלף שבעבודות אלה הוא תרומתן לגילוי היסודות האוניברסאליים של התרבות. גם בחקר המיסטיקה היהודית מנקודת ראות יונגיאנית נעשות עתה עבודות חשובות. הסיפור המכונן של המיסטיקה היהודית הוא ישיבתו של רבי שמעון בר יוחאי במערה בפקיעין שתיים-עשרה שנה. סיפור זה הלהיב את דימונם של מיסטיקנים יהודיים והוא מצוי ביסוד ספר הזוהר. מי שיושב במערה שתיים-עשרה שנה הוא סמל למי שלמד להכיר את עצמו ומתוך נבכי נפשו הגיע לתובנות עמוקות ביחס לטבע האדם. ספר הזוהר רצוף תובנות כאלה. בדרך כלל אין המיסטיקנים מציינים את הנפש כמושא עיונם, אך עם זאת לא מעטים עשו זאת. בנאום הפרידה של האר"י הקדוש מצפת לתלמידו וידידו רבי חיים ויטאל מדבר האר"י על שני עופרי צבייה שהם בעצם נשמותיהם של האר"י ושל ויטאל, שהן בעצם דגם לנפש העולם. סיפורים כאלה נשמעו במסורות שונות מפי מיסטיקנים, אשר חוו את עצמם כדגם מוקטן של העולם ולימודם את עצמם נחשב בעיניהם ובעיני תלמידיהם כמורה דרך לרבים. כמובן, גם כאן לפתח-חטאת-רובץ: מתוך חוויות כאלה יצאו גם תנועות משיחיות, אשר כשלונן צריך לשמש תמרור אזהרה לכולנו. בכל מצב שבו אדם מצפה לגאולת נפשו וציפייה זו קשורה באדם אחר שבו הוא תולה את אמונתו – מתעוררת סכנת משיחיות השקר.

סוגיית הקשר הטיפולי מעסיקה את הפסיכולוגיה מראשיתה. פרויד מצא שהקשר הטיפולי מזמין לתוכו את עולמו הפנימי של המטופל על חוויות העבר ומצוקותיו. בכך הופך הקשר עצמו לאמצעי טיפולי רב-ערך. אולם המצב שבו אדם במצוקתו פונה אל זולת שהוא מאמין בו ובכוחותיו יש בו מלכתחילה אלמנט של ניצול, והניצול מסוכן במיוחד כשהוא מתרחש במישור הרגשי הסמוי. יונג הציע לראות בקשר הטיפולי את יסודות ההשלכה של "המטפל הפנימי" בנפשו של המטופל. לפיכך כאשר הפסיכולוג מופיע בחלומות יש לראות בו בין השאר סמל לדימוי 'המושיע' בנפשו של החולם. אולם גם בידיעה זו אין כדי לנטרל את הסכנות הצפויות להתפתחותו הנפשית של המטופל מן התלות הגדולה שנוצרת בשעת הטיפול וסכנות אלה צריכות לעמוד לפני עיניו של כל מי שעוסק בטיפול. במיוחד כאשר מחזיק המטפל בתיאוריה שיש בה גוונים של ידע מוחלט, וכאלה הן כל התורות שיש להן זיקה למיסטיקה, הוא חש כמי שמחזיק בשולי אדרתה של האמת, ואז בהכרח עולה סכנתה של 'משיחיות' על תוצאותיה ההרסניות. אולי התשובה האחת לסוגייה זו היא תשובתו של הרבי מקוצק. כאשר שאלוהו מדוע בימינו אין איש שרואה את פני אלוהים, ענה: "זה מכיון שבימינו אין מי שיודע להתכופף מספיק נמוך."

